

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

որին Ս. Օծուրյուն Ամենայն Հայոց Հայրապետը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի փետրվար 10-ի նիստին ներկայացրեց Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցում «մասնավոր վարդապետական գավազանի իշխանության տվչության հար- ցը»:

Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը այս առթիվ Մայր Աթոռում կազմեց վարդապետական ֆենիչ հանձնաժողով, ֆենիչու համար ընդ- հանրապես և ի մասնավորի Մայր Աթոռի միաբանների ներկայացրած գրավոր աշխա- տանքները, վարդապետական աստիճան ստանալու համար:

Վե՛ն ու բարձր ե՛ն հնչում ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԱՐ- ԴԱՊԵՏԻ անունն ու կոչումը:

Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու տոնացույցում, առանձին կարևորությամբ տեղ են գրավում «վարդապետական եկեղեցույ» կամ «սուրբ հարձ» կոչված այն վարդապետ- ները, որոնք առաքելական շրջանից մինչև միջին դարերի վախճանը հոշակվել են հիմ- նականում իրենց աստվածաբանական գրու- քյուններով, և որոնք միաժամանակ եղել են բազմակողմանիորեն զարգացած, գիտուն անձնավորություններ, մշակված մտքեր ի- ռենց ժամանակի չափանիշով և հոշակված սրբեր իրենց առաքինազարդ կյանքով և վարքով, և պատասխանատու դեմքեր Եկե- ղեցու նվիրապետության:

Հայ Եկեղեցին ունի այսպիսի վարդապետ- ների մի ցանկ «երկոտասան վարդապետ» անվան տակ, որն սփռվելի մի համալսու- րյուն է արևելյան և արևմտյան Երեստոնեա-

կան մտածողությանը, Ալեքսանդրիայի, Ան- տիոխի, Նրուսաղեմի, Կոստանդնուպոլսի և Հռոմի Աթոռների: Հայ Եկեղեցու կողմից ընդունված այդ վարդապետներն են Ռե- քեոս Արքեպիսկոպոս Արիստակա- ցին՝ Երկուսն էլ առաքելական դարի դեմքեր և Արքեմի հայրապետներ, Սեդրեստրոս՝ Հռոմի հայրապետ, Արաբաս՝ Ալեքսանդրիա- յի հայրապետ, Կյուրեղ Նրուսաղեմացի, Նի- ռիմ Խուրի, Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր Նյուսացի, Գրիգոր Աստվածաբան, Կապա- ղովկիայի Երեմ Նշանավոր հայրեր, Նախիվան Կիպրացի, Հովհան Ոսկեբերան և Կյուրեղ Ա- լեքսանդրացի: Համաօրիստոնեական համ- բավ ունեցող այդ «Եկեղեցույ վարդապե- տաց» ցանկի վրա մեր Տոնացույցը ավելաց- ռել է նաև զուտ հայ վարդապետների մի ցանկ «բարգմանիչ վարդապետ» անվան ներքո, ըստ հետևյալի. Մեսրոպ, Նղիշե, Մովսես Քերթոզ, Դավիթ Անհաղթ (չորսն էլ Ե դարից), Գրիգոր Նարեկացի (ԺԱ դար) և Ներսես Շնորհալի (ԺԲ դար), ինչպես նաև Հովհան Օձնեցու (Ը դար), Հովհան Որոտնե- ցու (ԺԴ դար) և Գրիգոր Տաթևացու (ԺԵ դար) անունները:

Հայ Եկեղեցու վարդապետների այս ցանկը լրիվ չէ: Մեր Եկեղեցու Ձեռնադրության Մաշտոցում կա օտար ու հայ «Եկեղեցու վարդապետներ»-ի մի ուրիշ ցանկ, որի մեջ մտել են Տոնացույցի վերոհիշյալ «երկոտա- սան վարդապետներ»-ը, առավել Գրիգոր Սփանջկազործ և Հակոբ Մծբնա հայրապետ- ները: Մաշտոցի ցանկից դուրս են մնացել, մեզ անծանոթ պատմաբան, Գրիգոր Նարե- կացին և Շնորհալին: Բարգմանիչ վարդա-

պետներից հիշված են Ս. Սահակն ու Ս. Մեսրոպը: Ըստ Մաշտոցի՝ Հայ եկեղեցու վարդապետներն են Ս. Լուսավորիչը, «որդիք և բռնուճ Լուսաւորչի», Հովհան Օձնեցի, Հովհան Որոտնեցի և Գրիգոր Տաթևացի:

Համադրելով Տոնացույցի ու Ջեռնադրուքյան Մաշտոցի տվյալները, կազմվում է «Հայ եկեղեցու վարդապետներ»-ի մի ցանկ, բառ հետևյալի. Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Ս. Սահակ, Ս. Մեսրոպ, Նիշի, Դավիթ Անհադր, Մովսես Քերթոզ, Հովհան Օձնեցի, Դրիգոր Նաբեկացի, Ներսես Շնորհալի, Հովհան Որոտնեցի և Գրիգոր Տաթևացի: Այս վարդապետները միաժամանակ Հայաստանյայց եկեղեցու տոնելի սրբեր են: Այս ցանկը ևս ամբողջական չէ: Թովմա Մեծոփեցու մոտ կա Հայ եկեղեցու վարդապետների մի այլ ցանկ, որի մեջ հիշվում է նաև Ստեփանոս Սյունեցին: Անհասկանալի է մնացել Ստեփանոս Սյունեցու տոնացույցում չանցնելը, թեև նա Հայաստանյայց եկեղեցու հոգեկիր, հեշտակակրոն և գիտնական վարդապետներից մեկն է, նշանավոր իր գիտությունը, հմտությամբ, բարեկարգական գործունեությամբ, սուրբգրական վաստակով: Ստեփանոս Սյունեցու դեպի սրբացում առաջին փայլն առնված է, նա որպես «Հայ եկեղեցու վարդապետ» մտել է Հայսմավուրի մեջ:

Շատ ցանկալի է, որ առաջիկա ազգային-եկեղեցական ժողովներից մեկում, Ապրիլյան նախատակների հիշատակի սրբացման կապակցությամբ, վերանայվի նաև «Հայ եկեղեցու վարդապետներ»-ի տոնելի ցուցակը, նրա մեջ ընդգրկելով նաև այլ նշանավոր հայ վարդապետների, որոնք թեև Տոնացույցի մեջ չեն անցել պաշտոնապես, բայց անխափան հիշատակվում են սուրբ պատարագի ընթացքում, ինչպիսիք են Հովհաննիսյան և Սիմեոնյան, Մովսես Տաթևացի, Գրիգոր Պարոնտեր և Գրիգոր Շիրալյալի պատրիարքներ, հատկապես Նուսահեմի Պատրիարքության թեմերում, ինչպես նաև սրժանավոր այլ վարդապետների անուններ:

Մեծ է մեր եկեղեցու մատենագրության, աստվածաբանության, արվեստի և մշակույթի պատմության մեջ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐԻ վաստակը: Նրանց աստվածաբանական բարձր կարողությունները, ուսուցչական-մանկավարժական գործունեությունը, կազմակերպչական հզոր ոգին, Ազգային եկեղեցու համար ցույց տված նախանձախնդրությունը, վարչական, մատենագրական արդյունքները իրապես մեծ են:

Վարդապետության դրությունը Հայ եկեղեցու կյանքում կատարել է շափազանց կարևոր գործ: Այս մասին շատ հատկանշական

է Վարդան Այգեկցու հետևյալ առակը. «Ըմբռնեցին զմէկ աշխարհակայն ի մեղս և քերին առ սարկաազն, և սարկաազն ասաց, թէ երէցն աստ է և Բան զիս մեծ է և ունի իշխանութիւն, առ նա տարէք. և տարին. և երէցն ասաց, թէ եպիսկոպոսն աստ է, առ նա տարէք. և տարին. և եպիսկոպոսն ասաց, թէ կաթողիկոսն աստ է, առ նա տարէք. և տարին. և կաթողիկոսն ասաց, վարդապետն աստ է, առ նա տարէք. և տարին. և վարդապետն եղ կանոնս և արժանացուց ապաշխարութեամբ...»:

Հայ եկեղեցու վարդապետության դրության դերը, ինչպես «ներքին եկեղեցական, դատական, մշակութային, նույնպես և արտաքին հարաբերությունների բնագավառներում հսկայական է եղել»: (Տե՛ս Լ. Խաչիկյանի «Դիւանորի համալսարանը և նրա սաների ավարտական ատենախոսությունները», «Պետական համալսարանի գիտական աշխատություններ», հատ. XXIII, էջ 4264):

Պատահական չէ ուրեմն այն հանգամանքը, որ Ե դարից սկսյալ Հայ եկեղեցին լուրջ ուշադրություն է նվիրել դեպի այն հոգևոր նեմարանները, զպրեկանները, համալսարաններն ու ակադեմիաները, «աստվածային գիտության բացեալ աղբիւր»-ները, որտեղ պատրաստում էին Հայ եկեղեցու ապագա վարդապետներ: Մխիթար Գոշը (ԺԳ դար) իր «Դատաստանագիրք»-ով կանոնադրել է ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ («Յաղագս դատաստանաց վարդապետաց»), իսկ Գրիգոր Տաթևացին (ԺԵ դար)՝ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՏՎԶՈՒԹՅԱՆ ՄԻՍԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ («Գիրք գաւազան տալոյ աշակերտացն նըշմարիտ բանին Բարոգութեան՝ որ է չորս աստիճան»):

Զարգացած, հավատարմ, հայրենասեր և առաքինի եկեղեցական նոր սերունդների՝ Հայ եկեղեցու ապագա վարդապետների՝ պատրաստության հարցը միշտ էլ դիմել է լրջությամբ, կազմակերպվել է ջերմ հոգատարությամբ, որպես Հայ եկեղեցու կենսունակության, ինքնուրույնության, ազգային նկարագրի անաղարտ պահպանման էական հարց:

Հայ եկեղեցու վարդապետները իրենց սուրբ ձեռներում են պահել Հայ եկեղեցու ուղղափառության, ինքնուրույնության պաշտպանության սրբազան դրոշմը, զինված աստվածաշնչական, Ս. Դրոց ուսմունքով, աստվածաբանական գիտությամբ, գրանված նաև փիլիսոփայության, գեղարվեստական գրականության և բնական գիտությանց նվաճումներով:

Հայ եկեղեցու այս նշանավոր վարդապետները, բարոնիները, զպրապետները, նստած

«ի վերայ բարձր և անարկու ամբիոնի բա-
րունարանին» կամ «յաթոն վարդապետու-
թեան Հայոց», բխեցրել են «Գեոտօրէն աս-
տուածային իմաստութիւն» և լուսավորել են
գիտութեամբ և Ս. Գրոց ուսմամբ «զազգս
Հայոց և զամենայն աշակերտեալսն»:

Հայ եկեղեցու այդ վարդապետները և
երանց աշակերտները կազմել են Հայ եկեղե-
ցու գոյութեան, պատմութեան ՀԱՎԵՐԺԱՆԱՆ
ԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹՅԱՆ ՈՍԿԵ ՇՂԹԱՆ, և դարից
մինչև մեր օրերը: Հայ եկեղեցու մեծանշակ
այս վարդապետները իրենց վաճառական ու
մասնագիտական կրթությունը ստանում էին
ժամանակի մեծահամբավ վանքերում, ապ-
րում էին Հայրենի երկրի կյանքով, մասնակե-
ցում ժամանակի կրօնական, եկեղեցական,
հաղափական անցողորմերին և դարուց ի
դարս փայլում Հայ եկեղեցու երկնակամարի
վրա իրեն «արեգակ, որ լուսատեալ պայ-
ծառացուցանէ զբոլոր ազգս Հայաստան աշ-
խարհի»: Մեր վարդապետները միաժամա-
նակ խորապես ուսումնասիրում էին բնագի-
տական, մաթեմատիկական, փիլիսոփայա-
կան և այլ իմաստասիրական գիտություն-
ներ, նաև երաժշտություն, գրչության արվես-
տը, նկարչություն և մանկավարժություն:

Կրօնական ու իմացական կենտրոնները,
ինչպիսիք էին էջմիածնի դպրոցը, Սյունյաց
վարդապետանոցը, Նարեկա վանքը, Գլաձո-
րի ու Տաթևի և այլ անվանի համբավավոր
համալսարաններ, գիտության և հավատի
օջախներ, կոչվել են մերք «երկրորդ Աթէնք»
պանծալի, մայրաքաղաք ամենայն իմաս-
տից, իմաստութեան տուն, կամ Յիսուսական
համալսարան:

Կրթական-իմացական հոգևոր այդ կենտ-
րոններում միշտ եղել են «հոյլ կամ պարֆ
աշակերտաց», «արանց ամբոխութիւնք»,
որոնք, իրենց վարդապետ ուսուցիչների
«շուրջ բակ բոլորեալ», լսել են «ամենայն
իմաստութիւնք», մի օր դառնալու համար մեր
եկեղեցու և մատենագրության սպասավորներ
ու մշակներ, ապագա վարդապետներ:

Մեզ հասած բազմաթիվ մատենագրական
փաստեր, ձեռագրեր, հիշատակարաններ
վկայում են այն մասին, որ միջնադարի հա-
յոց բարձր տիպի դպրոցներում լավ հիմ-
քեր վրա էր դրված ներքին և արտաքին գի-
տությունների դասավանդությունը, վաճա-
կան երկարյա կարգապահությունը և ուսա-
նողության համար սահմանվել էր բնույ-
թյունների, ստուգումների՝ «համար տալոյ»
կանոնը: «Այս սովորության համաձայն, ու-
սանողները մի շարք գիտությունների իմա-
ցության համար, հատկապես իմաստասիրա-
կան, հարտասանական և այլ արտաքին ու
կրօնական գիտությունների վերաբերյալ

հանդես էին գալիս գրավոր ատենախոսու-
թյուններով: Ատենախոսությունը ուսման
դասընթացի այս կամ այն շրջանի անցման,
փոխադրման և ավարտման համար վճա-
կան հանգրվաններից մեկն էր հանդիսանում:
Կաձորում ատենախոսությունները հատկա-
պես եղել են ավարտական բնույթի ուսու-
նողները հանդես էին բերում իրենց գիտելի-
քները, պատրաստությունը, հրապարակախո-
սական շնորհքն ու կարողությունները:

...Այս ատենախոսությունների մեջ ուսա-
նողները հանդես են բերել իրենց իմացումը
բազմաթիվ գիտելիքներից՝ հատկապես փի-
լիսոփայությունից, տրամաբանությունից,
հոգեբանությունից, պատմությունից, գրա-
կանությունից, պոետիկայից, աստվածաբա-
նությունից և բնական մի շարք գիտություն-
ներից:

Ժն դարի սկզբներին Տաթևի դպրոցում,
Գրիգոր Տաթևացու գլխավորությամբ, մտա-
վորապես երեսուն տարի ուսուցանում էին
փիլիսոփայություն, հարտասանություն, ի-
մաստասիրական երկերի մեկնություններ,
լուծմունքներ, պատմություն, բնականու-
թյուն, բերքողական արվեստ, մանկավար-
ժություն (դաստիարակություն), հոգեբանու-
թյուն, մաթեմատիկա, երկրաչափություն,
աստվածաբանություն, մարդակազմություն,
երաժշտություն (հոգեցողություն), նկարչու-
թյուն, գրչության արվեստ և աստվածաբա-
նական առարկաներ»: (Տե՛ս Ա. Խ. Մովսիս-
յան, «Ուրվագծեր հայ դպրոցի և մանկավար-
ժության պատմության (X—XV դարեր)»,
Երևան, 1958 թ., էջ 192, 387):

Ահա այսպիսի բարձրագույն դպրոցներում
սովորած և ինքնուրույն աշխատանքների
մեջ կոփված շրջանավարտները, մեր ապա-
գա վարդապետները, ուսուցիչներ, ֆանա-
ններ ու արքեպիսկոպոս, բարձրագույն կրթության
տիրացած, բազմակողմանիորեն զարգացած,
մտնում էին ժողովրդի մեջ, զգայուն կերպով
արձագանքում ժամանակի հարցերին և ծա-
ռայում եկեղեցուն և ժողովրդին:

Անցյալում մեր հոգևոր աղանդականների
շրջանավարտները հիմնականում զբաղվում
էին ֆանաճալագործությամբ և ուսուցչու-
թյամբ, իսկ ավելի աչքի ընկնող շրջանա-
վարտները ստանում էին ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԱՍՏԻՃԱՆ, որը մի տեսակ ուսուցչական-գի-
տական աստիճան էր: Ուսանողության հա-
մար ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ բարձր կոչում
էր՝ «վասն անուան փառաց և կոչման վար-
դապետին»:

Այս պատճառով մեր եկեղեցու հայրա-
պետները և եռամեծ վարդապետները հաճախ
են անդրադարձել մասնավոր և ծայրագույն

վարդապետական գավազանի իշխանության ավշության կարևորությունը: Ինչպես հայտնի է, ըստ Ձեռնադրության Մաշտոցի, մասնավոր հանդիսությամբ և արարողությամբ էր տրվում «Բանի սպասաւոր, պատիւ և աստիճան մասնաւոր վարդապետութեան»: Դրժ-բախտաբար սակայն միշտ էլ, որ սրբությամբ է պահպանվել հայրապետադիր այդ կարգը: Հանախ եղել են խախտումներ և անարժաններ ևս ստացել են վարդապետական աստիճան: Այնուամենայնիվ մեր հայրապետներն ու վարդապետները, որպես Հայ եկեղեցու կարգի և կանոնի նախանձախնդիրներ, պայքարել են այդ խորք երևույթների դեմ և հրամանգել են միայն «ստուգապես» արժանավորներին տալ վարդապետական գավազանի իշխանություն:

Եվ այս մխիթարական իրողությանց և անցյալի պայծառ օրինակների լույսի ներքև, ինչպե՞ս ողորմելի է թվում մեզ մեր օրերի ուղեկորույս Անթիլիասի «Եպիսկոպոսներ»-ի և «վարդապետներ»-ի ձեռնադրությանց արշավը, երբ նույնիսկ չեն հարգվում նվազագույն կանոնները և ավանդությունները պահանջված տարիքի, հոգևոր-գիտական պատրաստության, փորձառության և վաստակի վերաբերյալ:

Արդյո՞ք ժամանակը չէ՞ սանձ դնելու անպատասխանատու և անկարգ այս արարներին:

Վեհափառ Հայրապետը Հայ եկեղեցու նախանձախնդիր վարդապետներից մեկն է, որ ցանկանում է վերականգնել մեր օրերում ևս, եկեղեցական բարեկարգական այլ ձեռնարկումների հետ, նաև վարդապետական գավազանի ավշության կարգը: «Մենք կՓԱՓԱԳԻՆՔ ԱՐԱԳ ԹԱՓՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏԵՆՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ ԵՎ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐ: ԴՈՒՔ ՇԱՏ ԼԱՎ ԳԻՏԵՔ ԵՎ ԿՏԵՍՆՔ, ԹԵ ԻՆՁՔԱՆ ՄԵՅ Է ԿԱՐԻՔԸ ՀՈԳԵՎՈՐ ՄՇԱԿՆԵՐՈՒ: ՄԵՆՔ, ԱՅՈ, ԿԸԳՁԱՆՔ ՇԱՏ ՎԵՂԱՐՆԵՐ ՏԵՍՆԵՆՆԻ

ՄԵՐ ՇՈՒՐԶԸ, ԲԱՅՅ ԱՌԱՎԵՆ ԿԱՐԵՎՈՐ Է ՄԵՁ ՀԱՄԱՐ ԳԻՏՆԱՆ, ԹԵ ԻՆՁ ԿԱ ՎԵՂԱՐԻՆ ՏԱԿ: ԱՅՍ ՈԳԻՈՎ Է, ՈՐ ՄԵՆՔ ՊԵՏԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՎԻՆՔ ԱՅՍՏԵՂ:

ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ ՏԱԳՆԱՊԸ, ԱՄԵՆ ԲԱՆԵ ԱՌԱՋ ՏԱԳՆԱՊԸ Է ՄԵՐ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՈԳԵՎՈՐ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ, ԵՎ ՀԵՏԵՎԱՆՔԸ ԱՌԱՔԵՆՈՒԹՅԱՆ ՄԸ ԳԻՏԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՊԱԿԱՍԻՆ:

Ինչպես երևում է այս տողերից, վեհափառ Հայրապետը, ամենայն իրավամբ միշտ շեշտը դրել է մեր նոր հոգևորականության կոչման գիտակցության, խոր և բազմակողմանի զարգացման, բարոյական նկարագրի կազմության վրա:

Կանխիբեի Եպիսկոպոսական ժողովը իր է նիստում որոշեց, որ «Վանքերե դուստ, թեմերու մեջ կուսակրոն քանակա ձեռնադրվելի անձը պետք է նախ վանքի մը կողմն միաբան ընդունվի, երբա այդ վանքը, առեմ մը ուսանի, ծառայե և ենթարկվի վանական կարգապահության և ապա նույն վանքին մեջ ալ ձեռնադրվի»:

Խստությամբ պետք է պահպանել նաև այն հին կարգը, ըստ որի վարդապետական աստիճանների ավշությունը պետք է լինի ՏՎՅԱԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ պատկան Աթոռի պետի հավանությամբ և հրամանով, երբ նույնիսկ թեկնածու հոգևորականը առաջնորդական կամ այլ վարչական պաշտոնով գտնվում է իր միաբանությունից դուրս:

Հայ եկեղեցու բարեկարգության, բարգավաճման ամենահիմնական ազդակներից մեկն է դաստիարակումը և պատրաստումը ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՃՇՄԱՐԻՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐԻ, որոնք մեր օրերում ևս կարողանան բարձր պահել Հայ եկեղեցու ուղղափառության սրբազան շանը և գիտական-մշակութային մակարդակը, և առաջնորդել Հայ եկեղեցին դեպի շինություն և ծաղկում:

